

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשפ"א

כרך ח

עורכים:

פרופ' משה צפור
ד"ר אליסיה גרינבנק
ד"ר אפרת בנג'ז
ד"ר יוחנן קאפח

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אורציון ברתנא
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין
פרופ' שמיר יונה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' יצחק קלימי
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשפ"א 2021
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@washington.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

5	דבר ראש המכללה
7	דבר המערכת
11	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | יהדות

17	לשון המקרא כיוצרת מדרש ודרשנות	משה צפור
45	איזהו 'הר המור', בפיוט 'יום שבתון' לרבי יהודה הלוי?	גבריאל ברזילי
63	היחיד מול יחידו של עולם במשנת רבי זאב מז'טומיר	יהושפט נבו
87	על דמותו של הרב קוק בעיני צאצאי תלמידיו החרדים - בין דור ראשון לדור שני	יצחק רונס

שער שני | חינוך והוראה

105	מעורבות הורים בבית הספר בחינוך היהודי: הממלכתי, הממלכתי-דתי והחרדי ובחינוך הערבי	אליסיה גרינבנק ואפרת בנג'ו
123	מי יניף את דגל הפנאי? על מדיניות הפנאי עבור נוער עם מוגבלות	אורית גילור, חגית קליבנסקי, דרורה כפיר
143	אתגרים בהשתלבות עובדות מקצועות הבריאות במסגרות חינוך בתחילת דרכן המקצועית	אסתר גולדבלט, רבקה פלזנשטיין, אוהלה גרוס-אביניר
165	התערבות טיפולית של מחנכת בכיתת חינוך מיוחד: חקר מקרה	אליעזר יריב ובתיה בר

185	הקשר בין חוללות הורית ואיכות האינטראקציה אב-ילד לבין מידת השימוש של אבות במדיה דיגיטלית בזמן אינטראקציה עם ילדיהם	רינת כספי
207	הקשר בין מאפיינים אישיים של מורים ומתכשרים- להוראה ובין עמדותיהם כלפי שילוב תלמידים עם מוגבלות בשמיעה במערכת החינוך הרגילה	אורלי שי

שער שלישי | חינוך גופני ובריאות

233	הקשר בין שיווי משקל סטטי ודינמי לבין הישגים לימודיים בקרב תלמידי כיתה ה' בישראל	מירי שחף, רוני לסלו-רוט, אייל רוזנשטריך
249	הוראה והסמכת מורים לחינוך גופני באמצעות למידה מקוונת	דקלה זיו ודני מורן
269	הערכת יעילות שיעורי לימוד שחייה בכתי הספר בישראל בטווח השנים 2011-2016	סיגלית אבוחצירא, דניאל מורן, אורי אליהו

שער רביעי | סקירת ספרות

287	"האם יש זכות קיום למדעים ההומניים בפורמט הנוכחי?" מגבלות המחקר האקדמי שעוסק במודל האקדמי	אורנה לוין
-----	---	------------

מחברי המאמרים

סיגל אבוחצירא

דוקטורנטית בבית ספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
sigal00000@gmail.com

ד"ר אורי אליהו

בית הספר למדעי הבריאות, החוג לתזונה, אוניברסיטת אריאל
urieli@ariel.ac.il

ד"ר אפרת בנג'ו

החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון; החוג לחינוך מיוחד, המכללה
האקדמית בית ברל
bengiog@gmail.com

בתיה בר

מורה בחינוך מיוחד, משרד החינוך
2006bb@walla.co.il

ד"ר גבריאל ברזילי

החוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון ומרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות
barzilg@gmail.com

ד"ר אסתר גולדבלט

החוג לגיל הרך, מכללת אורות ישראל ומכללת אפרתה; החוג לחינוך מיוחד, מכללת אפרתה
stgoldblat@gmail.com

ד"ר אורית גילור

החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית בית ברל
oritg@beitberl.ac.il

אוהלה גרוס-אביניר

החוג לניהול ארגוני שירות, מכללת הדסה ירושלים; החוג לייעוץ חינוכי, מכללת אורות
ישראל
ohelaav@hac.ac.il

ד"ר אליסיה גרינבנק

ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
gralicia2@gmail.com

דקלה זיו

דוקטורנטית בבית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל; החוג לחינוך גופני, המכללה
האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
zivdikla1@gmail.com

פרופ' אליעזר יריב

פרופסור חבר, ראש החוג לחינוך משלב לתואר השני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת
ושינגטון
elyariv@gmail.com

ד"ר רינת כספי

ראשת החוג לחינוך, החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
rinatc10@gmail.com

פרופ' דרורה כפיר

פרופסור חבר (בדימוס) בחוג לחינוך, המכללה האקדמית בית ברל
gadikf@netvision.net.il

ד"ר אורנה לוי

החוג לספרות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון והמכללה האקדמית אחוה; ראש
אקדמי של מרכז הסימולציה במכללה האקדמית אחוה
orna_1@achva.ac.il

ד"ר רוני לסלו-רוט

בית הספר למדעי ההתנהגות, המרכז האקדמי פרס
ronilaslo@gmail.com

פרופ' דניאל מורן

פרופסור מן המניין, המחלקה לניהול מערכות בריאות, אוניברסיטת אריאל
dani.moran@sheba.health.gov.il

ד"ר יהושפט נבו

גמלאי החוג לתנ"ך, מכללת שאנן
yehoshafat100@gmail.com

רבקה פלונשטיין

החוג לגיל הרך, מכללת אורות ישראל
rivkafel@gmail.com

פרופ' משה צפור

פרופסור אמריטוס במחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן; ראש החוג לתנ"ך וראש התוכנית לתואר שני בתנ"ך במכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
moshezi1934@gmail.com

ד"ר חגית קליבנסקי

המסלול לחינוך בלתי פורמלי, המכללה האקדמית בית ברל
hagitklib@gmail.com

ד"ר אייל רוזנשטריך

בית הספר למדעי ההתנהגות, המרכז האקדמי פרס והמכללה האקדמית בווינגייט
eyal@pac.ac.il

יצחק רונס

לימודי יסוד ביהדות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון; מכללת אורות ישראל;
מכללה ירושלים
yroness@gmail.com

ד"ר מירי שחף

חוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
mirile@washington.ac.il

ד"ר אורלי שי

חוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
orlyshai1@gmail.com

"האם יש זכות קיום למדעים ההומניים בפורמט הנוכחי?" מגבלות המחקר האקדמי שעוסק במודל האקדמי

אורנה ליון

בספרם הקודם, "דור ה-Y - כאילו אין מחר" (אלמוג ואלמוג, 2016), הצליחו תמר ועוז אלמוג לעורר שיח ציבורי. דומה שהדבר מסמן את שעתיד להתרחש בעקבות ספרם האחרון "כל שקרי האקדמיה" (אלמוג ואלמוג, 2020), שעוסק לא פחות מאשר במגדל השן האקדמי, וליתר דיוק בקריסתו. המחברים לוקחים על כתפיהם משימה מאתגרת במיוחד, מכיוון שהם עצמם שייכים למודל האוניברסיטאי שאליו הם מפנים את חיצו הביקורת. תמר היא מומחית ללמידה והדרכה, ועוז הוא סוציולוג והיסטוריון, שניהם חברי סגל באוניברסיטת חיפה. בספר עשרה פרקים וקדמה לו עבודת שטח וחקירה המבוססת על אלפי מקורות: מאמרים, ספרים, סקרים, דוחות ומידע אינטרנטי עשיר, וכן 212 ראיונות שקיימו בני הזוג אלמוג עם אנשי אקדמיה ברחבי העולם כולו. בעבודת ליקוט ועריכה מסרטטים החוקרים בספרם המונוגרפי את עולם ההשכלה הגבוהה באור יסודי, לוקאלי וגלובלי כאחד.

בסקירה זו אני מבקשת לבחון את תרומתו הרלוונטית של הספר וכן לתאר את נקודות החולשה שלו. הטענה המרכזית בספר בן 672 העמודים גורסת כי האקדמיה - שראשיתה ביוון העתיקה ושהתבססה כמסדר בימי הביניים - נמצאת כיום בשלבים מתקדמים של משבר, אבל הסימנים לשינוי כבר פזורים בשטח. למעשה, התפוררות המודל האוניברסיטאי קשורה במישרין למשבר הכלכלי העולמי בתחילת המאה ה-21, וניכר שהשלכותיו הניחו את אבן הפינה לערעור המבנה הקיים (Wolinsky, 2009). בספרות המחקר שקדמה לספר "כל שקרי האקדמיה" יש עדויות לתמורות ולרפורמות בזירה האקדמית, הן בפרספקטיבה ישראלית (אופלטקה, 2016) והן בראייה עולמית (Teichler et al., 2013). אולם לדברי

מחברי הספר, המוסדות האקדמיים "מנהלים את המשבר כאילו זו מחלה כרונית, בשעה שהיא עלולה להפוך לסופנית" (אלמוג ואלמוג, 2020, עמ' 65). לאורך הספר זורעים המחברים קווי מתאר לשינוי, ובחלק השני של הפרק האחרון הם בונים תחזית עתידית פוסט-אקדמית. אולם הספר אינו מציע מודל חלופי מגובש כי אם כיווני תחזיות שעיקרם אחד: ניפוץ המודל האקדמי מבית מדרשו של העולם האנלוגי והתאמתו לעולם הדיגיטלי.

תרומתו של הספר היא בהעלאת הנושא החשוב לדיון באופן מקיף ומאורגן ובהיקף של מונוגרפיה ישראלית חלוצית. לא עוד "תחושות בטן" כלליות של חברי סגל או שמועות ממוסד זה או אחר – הספר מציב מראה לא מחמיאה (בלשון המעטה) למוסד שאמור לייצג ערכים של אמת אבסולוטית. בעוד שתחילתו של הספר מתמקדת במשבר הכלכלי במשק האמריקאי ובהשלכותיו על העולם האקדמי, ככל שמתקדמים בקריאת הספר מתגלע הריקבון המוסרי והמדעי שדבק במודל האקדמי של ימינו. פרקי הספר נותנים ביטוי בכתב להוויות חיים של אנשי אקדמיה רבים. האופן הנחרץ שבו דברים נחקקים שחור על גבי לבן מעניק לתופעה ממד מטריד הן מצד חריפותה והן מצד היקפיה. נושאים כדוגמת הטיה פוליטית באקדמיה, 'טירוף הפרסמת' שמתייחס לתפוקות האקדמיות (Moosa, 2018), משבר הנגישות של הפרסומים (Björk & Solomon, 2012), מנגנון השיפוט המדעי (Fox et al., 2017), אובססיה המדידה (Mingers & Leydesdorff, 2015), פיתוח בערך התואר לצד חוסר הרלוונטיות של ההשכלה האקדמית לשוק העבודה המודרני (Brennan & Magness, 2019) ועוד, מובילים לנקודת האל-חזור: האנושות צועדת אל עידן פוסט-אקדמי שבו מוסדות אקדמיים במודל הנהוג כיום אינם נחוצים, והלמידה כולה תתנהל בצורה דיגיטלית-גלובלית של הכשרות מקוצרות במקום הכשרה אחת ממושכת.

זאת ועוד: התפרצותה של מגפת הקורונה העולמית מתכתבת עם תחזיתם הכללית של הזוג אלמוג בדבר בחינת הצורך במודל האקדמי המסורתי שעיקרו הרצאות בחדרי הקמפוס. כיום ידוע כי המעבר להוראה מרחוק בכל המוסדות האקדמיים ברחבי העולם אומנם החל כמצב חירום זמני, אלא שהוא מבשר על שינויים בנוף הלמידה במוסדות להשכלה גבוהה בעתיד הקרוב (Osman, 2020). השינויים שהביאה עימה הקורונה אל הזירה הפרדוגית בכלל ואל תפיסת ההוראה באקדמיה בפרט, מהדהדים את המושג 'חדשנות משבשת' (disruptive innovation), שבמהותו התפיסה שחדשנות יוצרת שיבוש המתבטא בהחלפתה של פרדיגמה מסורתית בפרדיגמה חדשה (Christensen et al., 2015).

ברצוני להתמקד בפרק השמיני בספר, שמטיח את השאלה הנוקבת: "האם יש זכות קיום למדעים ההומניים בפורמט הנוכחי?" (אלמוג ואלמוג, 2020, עמ' 438). הפרק מוקדש לניתוח משבר המדעים ההומניים בצל המכש האקדמי. הטענות מהדהדים אזהרות אפוקליפטיות על כך שקריסת מדעי הרוח תוביל לקטסטרופה חברתית (Nussbaum, 2016). אומנם "המדעים ההומניים הם מעין עותק קשיח של התרבות האנושית" (אלמוג ואלמוג, 2020, עמ' 389), אך סגירתן של מחלקות הומניסטיות בוו אחר זו מספרת סיפור אחר. הסיבות לדלדול התלמידים במקצועות מדעי הרוח באקדמיה כוללות מגוון היבטים, והמחברים נותנים בהם סימנים: "מה יוצא לי מזה?", "אופקים רחבים הם כבר לא כבוד גדול", "תואר לחלשים"

ו"חפירות" (שם, עמ' 395-399). אגב, מנטרות אלו קשורות בקשר הדוק למאפייני הדור הצעיר כפי שגובשו בספרם "דור ה-Y - כאילו אין מחר" (אלמוג ואלמוג, 2016). חלקו המעניין של הפרק מוקדש לדיון בשאלה האם האקדמיה של ימינו היא המסגרת המתאימה ביותר ללימוד ולמחקר של מדעי הרוח? באופן לא מפתיע התשובה היא שלילית, והמחברים מונים לכך מספר סיבות: החל מפריחה של חלופות איכותיות כדוגמת קורסים וסדנאות שמתחרים באקדמיה, דרך תפיסת המחקר העיוני של מדעי הרוח כבן חורג של המחקר האמפירי, וכלה בירידת קרנם של פרסום ספרים מדעיים בהוצאות מדעיות (Verleyesen & Ossenblok, 2017).

חוד החנית בפרק המדכדך הזה נוגע בכך שלא רק בני הדור הצעיר מחזיקים באחריות לאנורקסיה של ההומניסטיקה. המחברים מטיחים האשמות נוקבות כלפי ציבור המרצים במחלקות המדעים ההומניים באוניברסיטאות ובמכללות. המחברים מסיקים כי העובדה שהמרצים הם זמניים ואקראיים (בעקבות הקושי להיקלט אל שורות המסד האקדמי התקני) מעידה על דלותם לעומת דור המרצים הקודם:

"חולשתם של המדעים ההומניים מתבטאת גם בפרופיל המרצים. אם בעבר נחשבו הפרופסורים במדעי הרוח לענקי רוח, היום קורסים רבים מועברים על ידי מרצים זמניים ואקראיים, שבאים והולכים" (אלמוג ואלמוג, 2020, עמ' 395).

זוהי דוגמה אחת לכך שלא פעם כותבי הספר הולכים צעד אחד קדימה מתיאור העובדות אל הסקת מסקנות על סמך אינטואיציה שלא מקבלת ביסוס מדעי או אפילו סמי-מדעי. האם בדקו המחברים את טיבם של המרצים הזמניים? האם ערכו עימם ראיונות עומק וגילו שעולמם הרוחני צר ודל? על איזה כלי מחקרי או מקור ביבליוגרפי הם התבססו כדי לטעון את הטענות הזו? המחברים מצהירים בפתח הספר שהם מצויים בפוזיציה דואלית כלפי מושא הספר - האקדמיה - אך הצהרה זו כמו נשכחת בחלקים האלו של הספר, שכן בשלב הזה מורגשת בשיאה האנרגיה התוקפנית והמתנגחת של המחברים. שמא מאגר הנתונים העשיר (נתונים סטטיסטיים וחומרים איכותניים) שבו הם מחזיקים נותן גושפנקה להשתלחות גם במקומות שבהם אין נתון מוכח להתבסס עליו?

חולשה נוספת שבה לוקה הספר קשורה גם היא בכתיבתם השבויה באור ביקורת הממסד. דוגמה זו מטרידה במיוחד ונוגעת לתנאי הסף של מחקר והוראה, שני הכובעים שחובשים בעלי המשרה האקדמית. לדידם של המחברים, כך ניתן להבחין בין המדעים המדויקים למדעים הרכים בכל הקשור למחקר והוראה:

"מן הדין לציין שרוב בני האדם אינם יכולים לעסוק במחקר משמעותי בתחומי ה-STEM [Science, Technology, Engineering and Mathematics] - ההערה שלי א"ל, מהטעם הפשוט שאין ביכולתם להקים מעבדות, לרכוש ציוד מקצועי וחומרים יקרים ולהעסיק עוזרי מחקר. לעומת זאת, לחקור, ובעיקר לבקר יצירות אמנות, כל אחד יכול. וכמובן גם ללמד" (אלמוג ואלמוג, 2020, עמ' 442).

האומנם?! אין ספק שהספר "כל שקרי האקדמיה" הוא סנונית ראשונה לשיח אקדמי בועט שנושאו הוא העולם האקדמי. אולם בשיח הזה - כמו במחקר האקדמי ששואף לאמינות, מהימנות ותוקף - יש להיזהר שלא לחטוא בטשטוש אושיות המחקר המדעי. בראש ובראשונה צריך החוקר להקפיד על מרחק חברתי מהקבוצה הנחקרת, עמדה שיש לה פרקטיקות מגוונות ונועדה להגן על החוקר מפני סובייקטיביות (Jorgensen, 1989). כפי שניסח זאת מייקל קווין פאטון, ממובילי החוקרים בתחום ההערכה: "כדי להבין את העולם יש להיפך לחלק ממנו ובאותו זמן להישאר מופרד ממנו, שייך ומובדל" (Patton בתוך שקרי, 2003, עמ' 57). מחברי הספר עטו על עצמם את תפקיד שומרי הסף וסוכני השינוי, אבל השאלה החשובה היא האם כחוקרים הם הצליחו למצב את עצמם כחלק בלתי נפרד מהוויית העולם האקדמי ומחוצה לו בעת ובעונה אחת?

לסיכום, על אף חולשותיו, "כל שקרי האקדמיה" הוא ספר חשוב שראוי שאנשי האקדמיה יכירו. חשיבות הספר נובעת הן מפני שהוא מסרטט תמונת מצב עדכנית המבקשת לדייק את הסיבות שבגינן הגיע המוסד האקדמי למדרגתו הנוכחית, והן משום שהוא זורע כיוון רענן, גם אם ראשוני למדי, של מודל השכלה ומחקר שמתאם למאה ה-21.

ביבליוגרפיה

אופלטקה, י' (2016). רפורמות גלובליות בהשכלה הגבוהה: לקחים ומשמעויות למדיניות ומנהל אקדמיים בישראל. בתוך: אדי-רקח, א' וכהן, א' (עורכים). **דינמיות בהשכלה הגבוהה: אסופת מאמרים לכבודו של פרופסור אברהם יוגב** (עמ' 63-86). אוניברסיטת תל אביב.

אלמוג, ת' ואלמוג, ע' (2016). **דור ה-Y כאילו אין מחר**. מודן.

אלמוג, ת' ואלמוג, ע' (2020). **כל שקרי האקדמיה**. ידיעות ספרים.

שקדי, א' (2003). **מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני - תיאוריה ויישום**. רמות.

Björk, B. C., & Solomon, D. (2012). Open access versus subscription journals: a comparison of scientific impact. *BMC medicine*, 10(1), 73.

Brennan, J., & Magness, P. (2019). *Cracks in the ivory tower: The moral mess of higher education*. New York: Oxford University Press.

Christensen, C. M., Raynor, M. E., & McDonald, R. (2015). What is disruptive innovation. *Harvard business review*, 93(12), 44-53.

Fox, C. W., Albert, A. Y., & Vines, T. H. (2017). Recruitment of reviewers is becoming harder at some journals: A test of the influence of reviewer fatigue at six journals in ecology and evolution. *Research Integrity and Peer Review*, 2(1), 3.

Jorgensen, D. L. (1989). The methodology of participant observation. In *Participant observation* (pp. 12-25). SAGE Publications, Inc.

Mingers, J., & Leydesdorff, L. (2015). A review of theory and practice in scientometrics. *European journal of operational research*, 246(1), 1-19.

Moosa, I. A. (2018). *Publish or perish: Perceived benefits versus unintended consequences*. UK: Edward Elgar Publishing.

Nussbaum, M. C. (2016). *Not for profit: why democracy needs the humanities*. New Jersey: Princeton University Press.

Osman, M. E. (2020). Global impact of COVID-19 on education systems: the emergency remote teaching at Sultan Qaboos University. *Journal of Education for Teaching*, 46(4), 463-471.

Teichler, U., Arimoto, A., & Cummings, W. K. (2013). *The changing academic profession*. New York & London: Springer.

Verleysen, F. T., & Ossenblok, T. L. (2017). Profiles of monograph authors in the social sciences and humanities: an analysis of productivity, career stage, co-authorship, disciplinary affiliation and gender, based on a regional bibliographic database. *Scientometrics*, 111(3), 1673-1686.

Wolinsky, H. (2009). The crash reaches the universities: The global financial crisis threatens private and public university funding in the USA and Europe. *EMBO reports*, 10(3), 209-211.

